

MODERNIZM W GDYNI

MODERNIZM W EUROPIE ■

ARCHITEKTURA PIERWSZEJ POŁOWY XX WIEKU I JEJ OCHRONA W GDYNI I W EUROPIE

MODERNIZM W GDYNI

MODERNIZM W EUROPIE ■

ARCHITEKTURA PIERWSZEJ POŁOWY XX WIEKU I JEJ OCHRONA W GDYNI I W EUROPIE

Architektura pierwszej połowy XX wieku i jej ochrona w Gdyni i w Europie

Redakcja naukowa

Maria Jolanta Sołtysik
Robert Hirsch

Kolegium redakcyjne

Marek Stępa
Robert Hirsch
Maria Jolanta Sołtysik
Anna Zielińska
Anna Orchowska-Smolińska
Alina Limańska
Aleksandra Narczewska

Recenzenci

Prof. dr hab. Andrzej K. Olszewski
Prof. dr hab. inż. arch. Wiesław Gruszkowski

Tłumaczenia z języka angielskiego

Wojciech Krzyżanowski
Mieczysław Somogyi

© Urząd Miasta Gdyni i autorzy artykułów

Wszystkie prawa zastrzeżone

Ilustracje do książki zostały dostarczone przez autorów
poszczególnych artykułów i zamieszczone są na ich odpowiedzialność

Wydawca

Miasto
Gdynia

Przygotowanie publikacji:
Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków

Urząd Miasta Gdyni
al. Marszałka Piłsudskiego 52/54
81-382 Gdynia,
tel. 0-58 66 88 000
fax 0-58 62 09 798
www.gdynia.pl
e-mail: umgdynia@gdynia.pl

Gdynia 2011

ISBN 978-83-907114-9-2

Opracowanie graficzne książki
Elżbieta Domarus

Nasza Gdynia jest miastem młodym – nieodrodnym dzieckiem pierwszej połowy XX wieku. Powstała jako miasto akurat w czasie gdy w Europie trwał ferment wywołany przez twórców Międzynarodowego Kongresu Architektury Nowoczesnej (CIAM), a także przez architektów skupionych wokół Bauhausu. Architekci różnych krajów próbowali aplikować ich idee projektując nową zabudowę w istniejących od setek lat miastach. W sposób oczywisty musiało się to wiązać z licznymi ustępstwami wynikającymi z historycznych uwarunkowań i kontekstu przestrzennego, w którym osadzone miały być ich dzieła - o oporze decydentów i wątpliwościach inwestorów nie wspominając. Sytuacja w Gdyni była zupełnie inna. Miasto powstawało na obszarze wiejskim, gdzie pryncypialne ulice wytyczano wśród szumiących łąnów zboża. Nie istniały w zasadzie żadne ograniczenia co do formy budynków poza liniami regulacyjnymi i limitami dopuszczalnej wysokości. Trzeba było dużo wyobraźni by projektując 6-kondygnacyjną kamienicę na styku łąnu żyta i kartofliska wyobrazić sobie wielkomiejskie potrzeby mającej tam powstać ulicy i przygotować obiekt na ich spełnienie. Ale trzeba też przyznać, iż z każdym rokiem było łatwiej. Zupełnie teoretyczna początkowo siatka ulic coraz szczelniej wypełniała się zabudową o formach cieszących oko miłośników szeroko rozumianego postępu. Dzisiaj modernistyczna architektura jest jednym z wyróżników fenomenu gdyńskości. Jesteśmy z niej dumni, chronimy ją, upowszechniamy wiedzę o jej walorach, a niektórzy współcześni twórcy próbują do niej nawiązywać.

Od wielu lat miasto Gdynia wspiera badania nad architekturą miasta i także całej epoki międzywojennej. Ta monografia jest efektem II Międzynarodowej Konferencji pt „Modernizm w Europie. Modernizm w Gdyni. Architektura I połowy XX wieku i jej ochrona”. Organizując tę i kolejne konferencje w cyklu, pragniemy przyczynić się do pogłębiania wiedzy i refleksji nad architektoniczną i urbanistyczną spuścizną tego okresu. Poszukując możliwości pogłębienia samoświadomości, pragniemy konfrontować nasze myślenie o gdyńskim modernizmie z myśleniem przedstawicieli różnych środowisk naukowych na ten sam temat, a także na temat podobnych zespołów, a nawet pojedynczych obiektów na całym świecie ze szczególnym uwzględnieniem Europy. Mam nadzieję, iż będzie to lektura interesująca i pożyteczna zarówno dla profesjonalnych badaczy jak i dla amatorów - miłośników prezentowanych w niej zagadnień.

*dr inż. arch. Marek Stępa
Wiceprezydent Gdyni*

WPROWADZENIE

Architektura modernistyczna coraz częściej jest przedmiotem szeroko zakrojonych studiów naukowych, publikacji i konferencji. Nadal jednak zarówno jej dzieje jak i ochrona stawiają przed badaczami szereg pytań, na które odpowiedź daleka jest od wyczerpania. Ciągłe bowiem pojawiają się nowe obszary i kierunki badań, poszerzające nasze spojrzenie na tę problematykę i rzucające nowe światło na kwestie już częściowo rozpoznane. Stąd też mamy nadzieję, że przekazywana właśnie do rąk Czytelnika monografia pt. *Architektura pierwszej połowy XX wieku i jej ochrona w Gdyni i w Europie*, przyczyni się do dalszego pogłębienia wiedzy w tej dziedzinie. Publikacja składa się z trzech części, z których pierwsza ukazuje tendencje i wzorce w architekturze i urbanistyce wspomnianego okresu w Polsce i w Europie, druga przedstawia teorię i praktykę ochrony architektury modernistycznej, a trzecia zapoznaje nas z wybranymi epizodami z dziejów tej architektury i najnowszymi przykładami jej rewaloryzacji.

Część pierwszą otwiera rozdział autorstwa Jadwigi Roguskiej, zatytułowany *Interpretacje modernistycznej zasady typu i powtarzalności w architekturze międzywojennej w pracach architektów warszawskich*. Dotyczy on jednego z wiodących problemów epoki modernizmu, której twórcy poszukując najbardziej racjonalnych i optymalnych rozwiązań w architekturze mieszkaniowej starali się stworzyć pewne wzorcowe typy układów funkcjonalno-przestrzennych. Autorka daje przy okazji przegląd najciekawszych realizacji osiedlowych architektów warszawskich okresu międzywojennego. Trzy kolejne rozdziały monografii - Małgorzaty Rozbickiej: *Wystawy-osiedla w międzywojennej Polsce, ich geneza, historia i przekształcenia*, Jadwigi Urbanik: *Krajobraz nowoczesnych osiedli okresu międzywojennego w Niemczech w dziełach Leberechta Migge* i Hanny Grzeszczuk-Brendel: *Wpływy „Czerwonego Wiednia” w Poznaniu w latach 20. XX wieku* - podejmują tematykę osiedla mieszkaniowego w międzywojennej Polsce oraz Niemczech i Austrii. W krajach tych wprowadzano modernistyczne formy zabudowy mieszkaniowej, propagując poprzez liczne wystawy i projekty ideę „taniego domu własnego”, otoczonego ogrodem oraz zielenią o starannie zaprojektowanym układzie.

Mimo, że w latach międzywojennych głównym tematem zajmującym architektów był funkcjonalny kształt zespołu mieszkaniowego i miasta jako całości, to potrzeby praktyki projektowej tamtych lat wymagały także podjęcia zagadnień związanych z aspektem reprezentacyjnym założeń miejskich. Było to ważne zwłaszcza w przypadku kreacji nowych, wielkich kompleksów urbanistycznych o znaczeniu symbolicznym, takich jakim przykładowo była Gdynia. Problematykę tę podejmuje dwa kolejne rozdziały monografii. Maria Jolanta Sołtysik przedstawia powstanie i rozwój centrum Gdyni w tekście zatytułowanym *Modernistyczne centrum miasta - ewolucja idei Dzielnicy Reprezentacyjnej Gdyni*. Autorka rzuca w nim nowe światło również na powojenne próby kontynuacji gdyńskich projektów z lat trzydziestych. Pokrewne zagadnienia w odniesieniu do innego wielkomiejskiego zespołu wykreowanego w latach międzywojennych podejmuje Bernd Nicolai w opracowaniu *Budowa nowej Ankarę w latach 20. i 30. XX wieku: modernistyczna stolica Turcji*.

Jednym z rysów charakterystycznych architektury modernizmu, zarówno w perspektywie polskiej, jak też europejskiej i światowej było jej rozpięcie ideowe pomiędzy uniwersalizmem stylu międzynarodowego i konstruktywizmu, a regionalną i lokalną tradycją budowlaną. Temat ten przewija się w kilku następnych rozdziałach publikacji. Barbara Jękot podejmuje go w odniesieniu do Afryki, analizując afrykańskie oblicza modernizmu, Eugenij Morozow pisze o losach konstruktywistycznych realizacji w radzieckiej Białorusi, a Petro Rychkov o tradycji w międzywojennej architekturze sakralnej na Wołyniu. Architektura sakralna jest też w tym kontekście przedmiotem rozważań dwóch kolejnych autorów. Andrzej K. Olszewski przedstawia *Porównanie form Art Deco i modernizmu na przykładzie kościołów w Białymstoku i Tulsie (USA)*, natomiast Andrzej Majdowski zajmuje się wzorcami stylistyczno-kompozycyjnymi przedsoborowych kościołów w Polsce 1945-1965.

Kolejne rozdziały książki dotyczą odmian stylowych modernizmu w realizacjach użyteczności publicznej i prywatnych inwestycjach mieszkaniowych na Śląsku oraz w Wielkopolsce i w Krakowie. Tak więc: Ryszard Nakonieczny prezentuje wzorce budowli reprezentacyjnych na Górnym Śląsku w latach międzywojennych, Janusz Dobesz architekturę Wrocławia epoki III Rzeszy, a Joanna Lorenc zabudowania dworcowe wzniesione w latach 30. na linii kolejowej ze Starych Bielic do Skwierzyny w województwie lubuskim. Z kolei Waldemar Affelt prezentuje trudne początki budownictwa żelbetowego w Krakowie, a Beata Makowska krakowskie kamienice zaprojektowane przez Fryderyka Tadaniera.

Ostatnie rozdziały tej części monografii dotyczą kształtowania terenów zielonych w mieście i kształtowania samego miasta w praktyce i w teorii tego okresu. Agata Zachariasz pisze o roli modernizmu w projektowaniu architektury krajobrazu, Stanisława Wehle-Strzelecka o modernistycznych relacjach architektury i przyrody, a Bożena Zimnowoda-Krajewska analizuje wizję rozwoju przestrzennego Torunia z 1935 r. w świetle postulatów Karty Ateńskiej.

Część druga monografii nosi tytuł *Ochrona architektury modernistycznej. Teoria i praktyka*. W części tej poszczególne rozdziały zostały poświęcone kwestiom konserwatorskim w wybranych krajach Europy, a następnie w polskich ośrodkach. Tę część monografii otwiera rozdział Marii J. Żychowskiej z ogólnym przesłaniem przywołanym w tytule *O zachowaniu modernistycznego dziedzictwa architektury*.

Kolejne rozdziały przedstawiają zagadnienia ochrony i konserwacji zabytków modernizmu w różnych krajach Europy. Niemiecki punkt widzenia i doświadczenia przedstawili Monika Markgraf opisując działania związane z kultowym obiektem modernizmu – zespołem Szkoły Bauhaus w Dessau w tekście pt. *Ochrona i konserwacja budynków „Bauhaus” w Dessau*. Natomiast Jörg Haspel w rozdziale *Modernistyczne zespoły mieszkaniowe Berlina na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO* przedstawił aktualny zasób zabytków architektury modernizmu na liście światowego dziedzictwa UNESCO i przybliżył procedurę wpisania na tę listę modernistycznych osiedli Berlina. Brytyjskie doświadczenia w ochronie architektury modernizmu powojennego ukazał Jeremy Gould w tekście *Ochrona zabytków powojennego modernizmu w Wielkiej Brytanii*. Z kolei Paul Lankamp przedstawił holenderskie działania związane ze współczesnym użytkowaniem historycznej zabudowy w rozdziale *Rewitalizacja modernistycznej architektury w Amsterdamie*. Słowackie i ukraińskie problemy z zachowaniem i konserwacją architektury modernizmu opisali Veronika Kapišinská i Denis Haberland w rozdziale *Najnowsze trendy i doświadczenia w renowacji zabytków architektury modernistycznej na Słowacji* oraz Svitlana Smolenska w kolejnym - zatytułowanym *Charkowski modernizm po modernizmie – utrata autentyczności*. Interesujący epizod łączący międzywojenny modernizm niemiecki z ówczesnym Związkiem Radzieckim zrelacjonował Thomas Flierl w tekście *Dziedzictwo architektoniczne „Brygady Ernsta Maya” w Magnitogorsku*.

Tekst Jakuba Lewickiego *Konserwacja architektury modernistycznej w Polsce. Praktyka ostatnich lat*, wprowadza Czytelnika w tematykę konserwacji zabytków modernistycznych w Polsce, przybliżając m.in. najnowsze doświadczenia i obserwacje z krajowych działań konserwatorskich. Następny rozdział pt. *Problematyka ochrony architektury modernistycznej na przykładzie województwa pomorskiego*, omawiający sprawy ochrony zabytków modernistycznych w województwie pomorskim opracował Tomasz Błyskosz. Gdyńskie doświadczenia związane z ochroną zespołu śródmieścia opisał Robert Hirsch w rozdziale *Śródmieście Gdyni jako zabytek*. Natomiast do indywidualnych i niepowtarzalnych osiągnięć polskich twórców z 1. połowy XX w. nawiązał w kolejnym rozdziale Paweł Wład Kowalski. Dalsze dwa rozdziały dotyczą praktycznych zagadnień ochrony architektury w Łodzi i na Górnym Śląsku. Pierwszy pt. *Problemy ochrony modernistycznej architektury Łodzi z okresu II RP* opracowali Joanna Olenderek i Maciej Olenderek, a drugi zatytułowany *Ochrona i konserwacja architektury okresu 20-lecia międzywojennego Górnego Śląska*, przygotowała Barbara Klajmon. Część książki poświęconą sprawom konserwatorskim zamyka omówienie problemu ochrony zespołu osiedla „Dyrekcja” w Chełmie, opracowane przez Bogusława Szmygina i Macieja Trochonowicza.

Na trzecią część niniejszej książki składają się teksty dotyczące wybranych przyczynków do historii architektury 1. połowy XX w. oraz prezentacje współczesnych realizacji konserwatorskich obejmujących spuściznę tego okresu. Pierwszych kilka artykułów odnosi się do zagadnień z dziejów modernizmu gdyńskiego oraz prowadzonych ostatnio prac rewaloryzacyjnych gdyńskiej architektury. Kolejne artykuły dotyczą podobnej problematyki w odniesieniu do innych miast polskich i europejskich, m. in.: Sopotu, Warszawy, Łodzi i Berlina. Ostatnie trzy teksty poruszają problem roli dziedzictwa modernizmu w wizerunku współczesnego miasta oraz widoczną dziś tendencję do kontynuacji modernistycznych idei w architekturze. Tematyka ta stanowi pewną konkluzję kończącą całą publikację.

Maria Jolanta Sołtyś, Robert Hirsch

CZĘŚĆ 1

Tendencje i wzorce w architekturze i urbanistyce pierwszej połowy XX wieku. Polska - Europa	13
1. Interpretacje modernistycznej zasady typu i powtarzalności w architekturze międzywojennej w pracach architektów warszawskich <i>Jadwiga Roguska</i>	15
2. Wystawy-osiedla w międzywojennej Polsce: geneza, historia, przekształcenia <i>Małgorzata Rozbicka</i>	27
3. Krajobraz nowoczesnych osiedli okresu międzywojennego w Niemczech w dziełach Leberechta Migge <i>Jadwiga Urbanik</i>	35
4. Wpływy „Czerwonego Wiednia” w Poznaniu w latach 20. XX wieku <i>Hanna Grzeszczuk-Brendel</i>	43
5. Modernistyczne centrum miasta - ewolucja idei Dzielnicy Reprezentacyjnej Gdyni 1926-2007 <i>Maria Jolanta Sołtysik</i>	51
6. Budowa nowej Ankary w latach 20. i 30. XX wieku: modernistyczna stolica Turcji <i>Bernd Nicolai</i>	63
7. Afrykańskie oblicza modernizmu. Inspiracje, dominacja i tożsamość <i>Barbara P. Jękot</i>	71
8. Modernizm w Radzieckiej Białorusi: koncepcje architektoniczne i ich realizacja <i>Eugenij Morozow</i>	79
9. Architektura sakralna międzywojennego Wołynia: tradycja a współczesność <i>Petro Rychkov</i>	85
10. Porównanie form Art Déco i modernizmu na przykładzie kościołów w Białymstoku i Tulsie (USA) <i>Andrzej K. Olszewski</i>	91
11. Wzorce stylistyczno-kompozycyjne przedsoborowych kościołów w Polsce 1945-1965 <i>Andrzej Majdowski</i>	97
12. Między klasyką, ekspresją i awangardą. Wzorce budowli reprezentacyjnych na Górnym Śląsku w latach międzywojennych (1922-1939) <i>Ryszard Nakonieczny</i>	107
13. Modernistyczna architektura Wrocławia z epoki III Rzeszy <i>Janusz L. Dobesz</i>	115
14. Modernizm w architekturze dworców kolejowych początku lat trzydziestych XX wieku. Linia kolejowa ze Starych Bielic do Skwierzyny <i>Joanna Lorenc</i>	123
15. Początki budownictwa żelbetowego w Krakowie <i>Waldemar J. Affelt</i>	129
16. Modernistyczne kamienice w Krakowie zaprojektowane przez Fryderyka Tadaniera <i>Beata Makowska</i>	137
17. Modernizm w kształtowaniu ogrodów i terenów zieleni - przyczynek do historii architektury krajobrazu w Polsce <i>Agata Zachariasz</i>	143
18. Relacje architektury i przyrody - wkład twórców modernizmu <i>Stanisława Wehle-Strzelecka</i>	151
19. Postulaty Karty Ateńskiej z 1933 r. a wizja rozwoju przestrzennego Torunia z 1935 r. <i>Bożena Zimnowodna-Krajewska</i>	157

CZĘŚĆ 2

Ochrona architektury modernistycznej. Teoria i praktyka	163
1. O zachowaniu modernistycznego dziedzictwa architektury <i>Maria J. Żychowska</i>	165
2. Ochrona i konserwacja budynków „Bauhausu” w Dessau <i>Monika Markgraf</i>	169
3. Modernistyczne zespoły mieszkaniowe Berlina na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO <i>Jörg Haspel</i>	177
4. Ochrona zabytków powojennego modernizmu w Wielkiej Brytanii <i>Jeremy Gould</i>	189
5. Rewitalizacja modernistycznej architektury w Amsterdamie <i>Paul Lankamp</i>	197
6. Najnowsze trendy i doświadczenia w renowacji zabytków architektury modernistycznej na Słowacji <i>Veronika Kapišinská, Denis Haberland</i>	205
7. Charkowski modernizm po modernizmie - utrata autentyczności <i>Svitlana Smolenska</i>	213
8. Dziedzictwo architektoniczne „Brygady Ernsta Maya” w Magnitogorsku <i>Thomas Flierl</i>	219
9. Konserwacja architektury modernistycznej w Polsce. Praktyka ostatnich lat <i>Jakub Lewicki</i>	227
10. Problematyka ochrony architektury modernistycznej na przykładzie województwa pomorskiego <i>Tomasz Błyskosz</i>	237
11. Śródmieście Gdyni jako zabytek <i>Robert Hirsch</i>	243
12. Dorobek polskiej awangardy I połowy XX wieku inspiracją dla zasad ochrony, kontynuacji i rozwoju architektury <i>Paweł Wład Kowalski</i>	251
13. Problemy ochrony modernistycznej architektury Łodzi z okresu II RP <i>Joanna Olenderek, Maciej Olenderek</i>	261
14. Ochrona i konserwacja architektury okresu 20-lecia międzywojennego Górnego Śląska <i>Barbara Klajmon</i>	269
15. Modernistyczne osiedle „Dyrekcja” w Chełmie. Problematyka ochrony <i>Bogusław Szmygin, Maciej Trochonowicz</i>	277

CZĘŚĆ 3

Modernizm w Gdyni - Modernizm w Europie. Wybrane studia przypadków	285
1. Architektoniczny wizerunek Gdyni w propagandzie niemieckiej lat 30. i 40. XX wieku <i>Ewa Łukaszewicz-Jędrzejewska</i>	287
2. „Korona wieńcząca cyklopową pracę”. Projekt Bazyliki Morskiej w Gdyni <i>Marek Czapelski</i>	291
3. MS „Piłsudski” - wyposażenie i dekoracja wnętrz na polskim transatlantyku z lat 1934-1939 <i>Karolina Kosiacka</i>	295
4. Obiekty - pomniki gdyńskiego tempa budowania okresu powojennego <i>Maciej Niedostatkiwicz, Leszek Niedostatkiwicz</i>	299
5. Modernistyczna zabudowa mieszkaniowa Sopotu i Gdyni z przełomu lat dwudziestych i trzydziestych XX wieku <i>Aleksandra Narczewska</i>	303
6. Rewaloryzacja wnętrza modernistycznego i soc-modernistycznego w Gdyni <i>Anna Orchowska-Smolińska</i>	309
7. Problematyka konserwatorska elewacji gdyńskich kamienic modernistycznych <i>Izabela Huk-Malinowska, Anna Kriegseisen</i>	315
8. Projekt renowacji Szkoły Związków Zawodowych ADGB w Bernau pod Berlinem <i>Ulrich Borgert</i>	319
9. Złagodzona twarz awangardy na przykładzie warszawskiej architektury lat trzydziestych. Stan zachowania, ochrona konserwatorska <i>Dominika Szewczykiewicz</i>	325
10. Adaptacje modernistycznych obiektów przemysłowych w Łodzi <i>Bartosz Walczak</i>	329
11. Baseny i kąpieliska Górnego Śląska na wybranych przykładach z okresu międzywojennego <i>Anna Syska</i>	333
12. Rola modernistycznej architektury sakralnej w kształtowaniu oblicza współczesnego Krakowa <i>Barbara Zin</i>	337
13. <i>Architektura modernistyczna w przestrzeni miejskiej Opola</i> <i>Ewa Kalbarczyk-Klak</i>	341
14. Ekspresjonistyczna ornamentyka w architekturze wrocławskiego modernizmu oraz jej kontynuacja we współczesnej architekturze <i>Marta Małgorzata Rudnicka</i>	345
Notki o autorach	350

■ **Część pierwsza**

***Tendencje i wzorce w architekturze i urbanistyce
pierwszej połowy XX wieku. Polska - Europa***

